

Czakó Gábor

A táj lelke a kép

Ha kinézünk az ablakon, vagy ha nem, tájat látunk. Ha önmagunkba nézünk, akkor tájképet. A táj önmagában nyugszik, s róla szinte pillanatonként új kép születik bennünk. A táj lelke akkor is nyugodt, amikor lavina zúdul alá, mert ez a mozgás merőben külső; a táj nem vizsgálja, és nem is értékeli önmagát. A tájkép viszont maga a minősítés. Az értékelő pedig én vagyok, az ember – vagyis mi –, akiben a tájról kép keletkezik, és ez a kép csatlakozik lelkünk kincseihez, és ott az emlékeinkkel együtt formálódik tovább. Amíg csak élünk, vagy ami ugyanaz, amíg csak változunk.

A tájkép tehát nem a látás műve. Itt az alkalom eloszlatni egy gazdaságkori téveszmét: vizuális művészet nincsen, ahogy audiális vagy nazális sincsen. A művészet nem az érzékszervek teremtménye, hanem a szellemi alapján álló teljes emberi személyé. Ha csak vizuális, akkor csak káprázatot, ha csak nazális, akkor csak bűdös.

Beethoven süketen is eléggé tűrhető muzsikát komponált.

*

A tájkép sokkal több annál, mint amit a látásunk, a „vizualitásunk” beszerez valamely tájról. Azért több, mert miként Lu Hszie írta másfél ezer éve: *„Az Éghez és a Földhöz harmadiknak csak az ember társulhat, mert az ember szellemmel rendelkezik; ezért beszélhetünk három hatalomról.”* (A szépség szíve, Európa, 1984. Ford.: Tőkei Ferenc – a további kínai idézetek is innen).

A tájkép a mi véleményünk a természet egy darabjáról. Személyünk teljessége alkotja meg, s e képnek a minősége egyáltalán nem függ attól, hogy tudunk-e művészi szinten megnyilvánulni, vagy nem. A tájak megértésére sokkal többen vagyunk képesek, mint ahányan művészi eszközök birtokába jutottunk, és le tudjuk festeni őket.

Ezen a ponton megnyílik egy mellékösvény: a tájkép maga is tájjá változik a műteremben, a lakásban, a múzeumban...

*

Ha barangolunk a Balaton-fölvidéken, vagy a Hargitán, itt is, ott is sajátos hangulatot tapasztalunk. Ez nem egyszerűen hasonló domborzati, éghajlati és növényzeti formákat jelent, hanem művelést, építészetet, sőt konyhát, magatartást, világszemléletet. Embert. Egy sárközi magyar ízlése, vérmérséklete

igen sokban különbözik a kunságitól, a gömörítől, a bácskaitól, ugyanakkor erősen hasonlít a helybéli svábra. A táj ugyanis nem egyszerűen természeti és civilizációs jelenségek csoportozata: szelleme van, amely uralkodik a maga helyén, s áthatja az ott élő, minden rendű-rangú lényeket. Sőt, a borokat, viseleteket, az ételeket, a dalokat. A konyha mint kultuszhely vizsgálata eléggé világosan mutatja a táj szellemének működését. Ismerjük a közelmúlt századok német és szlovák konyhaművészetének szerény teljesítményeit, és ismerjük a baranyai svábok meg a békési tótok remekműveit, a stifoldert és a csabai kolbászt.

Hamvas Béla mélyedt el legjobban a magyar föld szellemeinek vizsgálatában. Ő öt magyarországi géniuszt különböztet meg; a nyugatit Kőszeg–Sopron–Pozsony tájékán, az északit a Fölvidéken, a keletit az Alföldön, a bizáncit Erdélyben, a mediterrán délit a Balaton–Baranya térségben. Egyetlen országban sem él ennyi géniusz egyidejűleg. Miattuk olyan gazdag a magyar tehetségben és széthúzásban; tudniillik nemigen tudjuk géniuszainkat el- és befogadni, megszelídíteni. Hamvas szerint ez eddig csupán Jókainak sikerült – neki is csak a regényeiben.

*

Shen Csu fél évezrede festett képén meredek hegy tetején különös csúcsok merednek az égnek. Egy karcsú zuhatag hullik le békés otthonából, majd fehér folyóvá nyugszik el. A zuhatag fölött létraforma híd ível át, s a tájat lenről egy komoly ember szemléli.

A tavalyi fényképen a kert békésen őszül, a fák lombjai vöröslenek, lehullanak, a fű még zöld, benne egy fehér szék. *A fehér szék a zöldben, akár a hidacska.* Mit keres ott? Miért éppen fehér? Miért olyan meredek? Ki szokott ülni benne? Ki jár rajta? Feszültséget érzünk. Válaszok, történetek és képek sora indul el bennünk, aszerint, hogy mit tartunk a lét alapkérdéseiről: üdvről és a pokolról, vagy laposabban szólva, az életről és a halálról... *„A festmények között van olyan, amelyben utazni tudunk. Van olyan, amely messzi kilátást nyújt, van olyan, amelyben sétálgatni tudunk, s van olyan, amelyben szívesen ellakoznánk.”* – írta Kuo sze a XI. században.

Amikor képbe belehelyezünk egy hidacskát vagy egy széket, akkor kísérletet teszünk arra, hogy beleköltözzünk.

*

A hagyomány egységesen tanítja, hogy művelnünk kell a világot, át kell szellemítenünk. A műveletlen anyag, a szellem nélküli anyag szemét. A gazdaságkor egyik alaptörvénye, a szeméttörvény kimondja, hogy minél fejlettebb egy ágazat, annál több szemetet termel, hiszen annál sebesebben avulnak el az általa gyártott holmik. A szellem ugyanis alig vesz részt az ipari folyamatokban – a haszonelv, a pénz irányítja őket. A művelés belül kezdődik, a benső műveltség teszi lehetővé az anyag átszellemítését, hogy étel legyen és ne moslék, hogy kép legyen és ne maszat, hogy zene legyen és ne zaj. A Krisztus előtti III. században keletkezett ez a Lie-ce-nek tulajdonított szöveg.

„Ven mester félretette lantját és felsőhajtott. – Nem az a baj, hogy a húrokat nem tudom pengetni, nem is az, hogy nem tudok zenét komponálni, hanem az, hogy ami bennem van, nincs a húrokban, hogy amit szeretnék, az nincs a hangokban. Mindaddig, amíg valamit nem tudok belül, a szívemben megragadni, nem felelhet rá kívülről ez a hangszer. Ezért nem merészelem többé kinyújtani a kezem, hogy a húrokat pengessem. De adj nekem egy kis szabad időt, és hallgasd meg azután, hogy mit tudok.

Nem sokkal utána újra Hsziang mester elé járult, aki megkérdezte tőle: – Nos, hogyan boldogulsz a lantoddal?

Ven mester így felelt.

– Kérlek, győződj meg róla.

Azon nyomban – tavasz volt – megpendítette az ősz húrját, s megszólaltatta vele a nyolcadik hónap hangját, és hirtelen hűvös szél támadt, a füvek és a fák gyümölcsöt érleltek. Amikor ősz lett, ő megpendítette a tavasz húrját, s megszólaltatta a második hónap hangját. Ekkor langyos szellő kezdett fújdogni, és a füvek meg a fák virágba borultak.”

Az igazi mű a lét szelleméhez kapcsolódik, legyen bár zene, halászlé vagy festmény.

Miként?

A már idézett Kuo sze írta *A tájkép tökéletessége* című művében: „Egy táj megfestésekor a művész szellemének a tárgy egészével kell egységet alkotnia, mert ha szelleme nem olvad eggyé a tárgy egészével, akkor a tárgy lényege nem lesz világossá.” Apjáról, a jeles művészről írja, hogy úgy kezdett neki a festésnek, „mintha csak fontos vendéget készülné fogadni. A munkához csak akkor látott hozzá, ha szelleme már megnyugodott.” Mert „Aki zavaros lélekkel lát munkához, annak a képén az alakok elmosódtak és bizonytalanok lesznek, mivel szelleme nem tudott eggyé válni a táj egészével.”

Vagyis a tájképfestés a hely szellemének megértése és bemutatása a saját szellemünkön keresztül.

*

Ha átpörgetjük lelki szemeink előtt a festészet történetét, akkor azt látjuk, hogy az ókor és a középkor nem ismerte ezt a műfajt. A kertet, a tájat jelképesen ábrázolták, noha – például az egyiptomiak – tökéletesen tudtak ibiszt és lótuszt festeni. A középkoriak alakjaikat szent aranytérbe helyezték. A reneszánsz szakított ezzel, de ennek a kornak mesterei hátterként eleinte idealizált tájakat szerkesztettek, mintegy a mennyországot jelenítették meg.

A modern művészet a tájképfestészetből indult. Plain aire. Manet, Monet vagy Paál László és Rippl-Rónai megpróbálták a látványba magába belenézni, s fölfedezték a levegőt, a színek, a fények bomlását-játékát. Aztán ami belőlük jött Cezanne után: Picasso, Braque, Pollock és a többiek: a kubizmus, a konstruktivizmus, a dada, a tasizmus stb. Az izmusok immár felsorolhatatlanok, de egyben azonosak, a tájkép téma, még inkább a tájkép eszméje hiányzik a festészetükből. Látszólagos kivétel a szürrealizmus. Látszólag csupán, mert Dali,

Chirico, Tanguy és követőik „tájai” benső tájak, ha szabad ehelyt ideillő, divatos számárságot mondani, „magánmitológiáik” kivételései.

Aki ma – az utóbbi száz évben – tájképet festett, az maradi és különc, kiesik a műkereskedelmi festészet ideológiáiból és főcsapásirányából.

*

Amióta él az ember, azóta épít; kunyhót, vízimalmot, vagy sáncot rak a szántóföldből kiszedett kövekből. Ne szépelegjünk: beavatkozik a tájba, megváltoztatja azt. Nagy kérdés, hogy miért és mennyire. A táj ugyan önmagában nyugszik, de szelleme kétségtelenül érzékeli a hatásokat. Hogy mikor, és miként válaszol rájuk, titok.

A japánok nagy építők, de valamilyen módon mégis igyekeztek vigyázni tájaikra: *„A japánok mindig zavarba jönnek, ha határozott különbséget kell tenniük építészeti, kertészeti és természet között. Számukra a természet bármely kiemelt része máris kert, ahogy egy faág kész ikebana. Az emberi konstrukciók szorosan kapcsolódnak természeti környezetükhöz, az ösvény kikerüli a fákat, az épület igazodik a domborzathoz: szervesen egészítik ki egymást”* – írja Terebess Gábor *A japán kertművészet* című cikkében (<http://www.terebess.hu>).

Nem tudom, hogy ez ma is így van-e még Japánban, de a gazdaság gyarapodási kényszere, profitigényének mohósága egyre növekvő nyomást fejt ki a természetre. Régóta meghaladja az ember valódi szükségleteit, világunk teherbíró képességét, és bőszerűen elutasítja, hogy a tájnak, az embernek, vagy bárminek szelleme lehetne. Ez a nyomás izig-vérig absztrakt, hiszen oka a pénz. A pénz fikció, amúgy pedig a rák egy neme.

*

Sokfelé láthatók plakátok kies tájakkal. Alattuk szöveg: Gyönyör-völgyben ezer lakásos lakópark épül. Hanem: mire elkészül, mi marad a Gyönyör völgyből?

Egy hajdani olvasótáborban adtam néhányszor a tanulónak olyan feladatot, aminek ez volt a címe: a táj átalakítása anélkül, hogy sírna.

Nem tudom eldönteni, hogy ilyen szempont létezik-e a mai építészetben. Makovecz Imre mondta egyszer nekem, hogy nem vállalja olyan házak építését, amihez élő fákat kell kivágni. Nyilván számos jogos oka lehet egy fa kivágásának. A legjogtalanabb okot ismerjük: ez az absztrakt ok. Leginkább a pénz. Máskor valakinek – benső művelését elhanyagoló embernek – megtetszik egy képeslapban egy ház és egy kert. Nosza, elő a láncfűrészszel, induljon a buldózer... Az eredmény közismert: az ország legszebb vidékeit rémvillák csúfítják. Nagy pénzért csináltatott kertjeiknek közös jellemzője, hogy hiányzik belőlük az élet. Az örökoltzöldből ki vannak tiltva az évszakok. Egyikben sem susog bölcs diófa, menyasszonyvirágú cseresznyefákat nem állnak körül mandula-nyoszolyó lányok, nincs nyár végén szőlőillat, mert nincsen lugas, ahol szundikálhatna vagy eszegethetne, borozgatna az ember a barátaival. Az örökoltzöld nem ismeri a lugas idilljét, csak a pergolat valami műanyag-futóval.

Akinek élete során megadatott, hogy több kertes házban is lakjék, az tudja, hogy évek kellene ahhoz, hogy megismerje a hely szellemét. S ha megismerte, akkor inkább a kerti asztal áthelyezésével próbálkozik, s nem a diófát vágja ki.

*

A tájépítés a táj átalakítása. Beavatkozás magába a modellbe, mintha a szobrász átfaragná az előtte ülő szép hölgyet.

Hogyan alakítsuk át a táj arcát anélkül, hogy sírna?

Ha szabad megkockáztatni a tájépítésről egy gondolatot: az lehet mestere szakmájának, aki képes a saját szellemét egyesíteni annak a tájnak a szellemével, amelyben dolgozik.

2005. március 15-én Mádl Ferenc köztársasági elnök Kossuth-díjjal tüntette ki – mások mellett – *Buda Ferenc* költőt, folyóiratunk főmunkatársát és *Sándor Iván* író, lapunk régi szerzőjét.

Barátaink, munkatársaink kitüntetéséhez szeretettel gratulálunk.

A Szerkesztőség

Folyóiratunk megjelentetését a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.